

Saturs

Par grāmatu (<i>I. Ziemeļe, G. Zemītis</i>)	13
Ievadvārdi	20
1. Nācija	23
1.1. NACIONĀLĀ IDENTITĀTE, KONSTITUCIONĀLĀ IDENTITĀTE UN JURIDISKĀ KULTŪRA	23
Vēsture, tiesību vēsture un nacionālā identitāte	
Latvijā XX un XXI gs.	23
Ievads	23
Vēsture un nacionālā identitāte	24
Latvijas tiesību vēstures evolūcija XIX un XX gs.	27
Secinājumi	33
Tautas gars, pamatnorma un konstitucionālā identitāte	35
Ievads	35
Pamatnorma	36
Identitāte	38
Valsts konstitucionālā identitāte	40
Kopsavilkums	42
Latvijas Republikas konstitucionālā identitāte	
Satversmes tiesas spriedumos	43
Latviešu juridiskā kultūra un tiesiskā apziņa	53
Ievads	53
1. Juridiskās kultūras un tiesiskās apziņas jēdzieni	56
2. Latviešu tradicionālā juridiskā kultūra	59
3. Latviešu valodas juridiskā valoda	66
4. Akulturācijas ietekme uz latviešu juridisko kultūru	71
4.1. Vācu kultūras ietekme uz latviešu juridisko kultūru	71
4.2. Poļu un lietuviešu kultūras ietekme uz latviešu juridisko kultūru	74
4.3. Zviedru ietekme uz latviešu juridisko kultūru	75

4.4. Krievijas impērijas tiesību politika un tās ietekme uz latviešu juridisko kultūru.....	76
4.5. Padomju okupācijas ietekme uz latviešu juridisko kultūru.....	79
5. Latviešu juridiskās kultūras spilgtākās iezīmes mūsdienās.....	81
Secinājumi.....	85
Baltijas valstis kā juridiska kultūrtelpa tiesību vēstures procesu diskursā [Baltijas tiesību identitātes meklējumos].....	88
Austrijas tiesību sistēmas ietekme uz Latvijas juridisko kultūru.....	99
Latvijas tautas tiesiskā apziņa un Latvijas valsts jeb kāpēc Latvijas tauta mīl Latvijas dabu, bet nemīl Latvijas valsti?.....	113
Vadonisma atdzimšana Latvijā.....	120
1.2. SIEVIETE UN ĢIMENE.....	124
Sieviešu tiesības Latvijā 1918–1940: starp politisko pilntiesību un civiltiesisko nevienlīdzību.....	124
Ievads.....	124
1. Sieviešu politiskā pilntiesība Latvijas Republikā.....	125
2. Sievietes tiesiskais stāvoklis saskaņā ar Krievijas impērijas civillikumiem.....	127
3. Satversmes sapulcē pieņemtie likumi un apspriestie likumprojekti, kas skar sievietes civilās tiesības.....	129
4. Saeimā (1922–1934) apspriestie likumprojekti, kas skāra sievietes civilās tiesības.....	133
5. Latvijas Republikas 1937. gada Civillikums.....	136
Kopsavilkums.....	140
Ģimenes tiesības Latvijas Republikā XX–XXI gs.....	142
Ievads.....	142
1. 1937. gada Civillikuma pieņemšana un avoti.....	142
2. 1937. gada Civillikuma spēka atjaunošana 1992./1993. gadā.....	147
3. Jaunākie grozījumi Civillikuma ģimenes tiesībās.....	150
Secinājumi.....	156
Padomju ģimenes tiesības: ģenēze un evolūcija no Latvijas PSR pieredzes aspekta.....	158

Latvijas Republikas Satversmes tiesas judikatūra, izspriežot lietas, kas skar ģimenes tiesības	182
1.3. PERSONĪBAS	194
Aspazija "Satversmes tēvu" lokā	194
Jānis Čakste. Pareizie darbi īstajā brīdī	205
Valdemārs Kalniņš (1907–1981) – padomju tiesību vēstures pamatlicējs Latvijas PSR	209
Voldemāra Kalniņa ieguldījums Latvijas pilsētu tiesību zinātniskajā pētniecībā	221
Vasilija Sinaiska ieguldījums latviešu juridiskās kultūras mantojuma izpētē	230
2. Valoda	239
2.1. VALODA KĀ VĒRTĪBA	239
Valsts valoda kā konstitucionāla vērtība	239
Valoda kā konstitucionāla vērtība	246
Ievads	246
1. Vērtības, konstitucionālās vērtības un konstitucionālā identitāte	246
2. Valsts valoda kā konstitucionāla vērtība un konstitucionālās identitātes raksturlielums	252
3. Latviešu valoda zinātnē un izglītībā: kopsakars un apdraudējumi	258
Kopsavilkums	261
2.2. JURIDISKĀ LATVIEŠU VALODA UN LATVIEŠU JURISPRUDENCE	263
Latviešu juridiskās valodas attīstība pēc Pirmā pasaules kara	263
Ievads	263
1. Juridiskā izglītība latviešu valodā Latvijas Universitātē	265
2. Juridiskā prese Latvijas Republikā starpkaru posmā 20. gs.	276
2.1. "Latvijas Republikas Tieslietu Ministrijas Vēstnesis"	276

2.2. "Rigische Zeitschrift für Rechtswissenschaft"	278
2.3. "Закон и Суд"	280
2.4. "Jurists"	283
Kopsavilkums.....	285
Jurisprudence Latvijā pēc valsts dibināšanas 1918. gadā	287
Juridiskā izglītība latviešu valodā un Latvijas tiesību vēsture 20. gs. starpkaru posmā	295
3. Tiesiska valsts.....	313
3.1. TIESISKS VALSTS: KONCEPTS, VĒRTĪBAS UN TIESISKIE RISINĀJUMI	313
Tiesiska valsts vai "tiesnešu valsts"?	313
Tiesiskums: politisks vai juridisks jēdziens?	323
Ievads	323
I Tiesības un politika.....	324
II Tiesiskas valsts ideja Latvijā XX gs. pēdējā desmitgadē.....	325
III Tiesiskums kā politisks mērķis un juridisks princips	328
IV Tiesiskums un justīcija	331
Kopsavilkums.....	333
Brīvība – tiesību normās un tiesiskajā apziņā.....	334
Brīvība pēc brīvības.....	344
Starp tiesību normu un tiesisko realitāti.....	350
Ievads	350
Vēsturiskais fons	351
Eižens Ērlihs un tiesiskā realitāte – "dzīvās tiesības".....	353
Peeja Nr. 1	355
Peeja Nr. 2.....	356
Vai Tēvzemē viss kārtībā?	359
Secinājumi.....	361
Likumdevēja rīcības brīvības robežas demokrātijā	363
1. Kas ir tiesības?.....	363
2. Kas ir likumdevējs demokrātiskā tiesiskā valstī?	368
3. Parlamenta rīcības brīvība, pilnvarojot citu valsts orgānu izdot vispārsaistošus noteikumus?	369
Secinājumi.....	375

Taisnīga tiesa un sabiedrības viedoklis	376
Taisnīga tiesa: koncepts vēsturiskā diskursā	376
"Informācijas sabiedrība"	380
Sabiedriskais viedoklis – komunikācija vai tiesas ietekmēšana	384
Kopsavilkums.....	388
Nepilsoņa juridiskais statuss Latvijā	390
3.2. TIESU VARAS ĢENĒZE UN EVOLŪCIJA	400
Tiesu sistēmas izveide Latvijas Republikā starpkaru posmā	400
Tiesneša ētika	
Komunikācijas ētikas dimensija: nodotās informācijas skaidrība	414
Tiesnešu finansiālā drošība varas dališanas principa kontekstā	425
Notariāta ģenēze un evolūcija Latvijas teritorijā viduslaikos un jaunajos laikos	433
Ievads	433
Notāra amata ģenēze un evolūcija viduslaiku Eiropā.....	435
Notariāts Vācu nācijas Svētā Romas impērijā jauno laiku sākumā	443
Notāri Livonijā.....	447
Notāra amats pēc Livonijas sabrukuma, Latvijas teritorijai nonākot poļu-lietuviešu un zviedru kundzībā.....	449
Notāri Latvijas teritorijā Krievijas impērijas laikā XVIII–XIX gs. līdz impērijas tiesu reformai	454
Kopsavilkums.....	457
Notariāta evolūcija Latvijas teritorijā XIX un XX gadsimtā	458
Ievads	458
Notariāts Latvijas teritorijā XIX gs.	460
Notariāts Latvijas Republikā XX gs. 20./30.-tajos gados.....	466
Notariāts Latvijas PSR	470
Notariāts XX gs. 90.-tajos gados pēc Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanas	477
Secinājumi.....	479

Notariāts Latvijā okupācijas varu ietekmē II pasaules kara laikā	482
Ievads	482
1. Notariāta pārbūve padomju okupācijas laikā (1940–1941)	484
2. Notariāta pārbūve nacistiskās Vācijas okupācijas laikā (1941–1945)	492
Kopsavilkums.....	500
Taisnīga tiesa un zvērināta tiesu izpildītāja institūta loma tās nodrošināšanā	503
4. Šodien veidojam rītdienu	507
Informācijas sabiedrība	507
Bioētikas diskurss Latvijas Republikas Satversmes tiesas judikatūrā	514
1. Zinātne un cilvēks – simbioze vai antagonisms.....	516
2. Bioētika: jēdziens, pieejas, principi	518
3. Satversmes tiesas judikatūra: atsevišķi bioētikas principi	524
3.1. Cilvēka cieņas princips	524
3.2. Personas tiesību uz privāto dzīvi aizsardzība un viņa personas informācijas konfidencialitāte	528
3.3. Fiziskā dzīvība ir vērtība, savukārt veselība ir dzīvībai pakārtota, no tās izrietoša vērtība	531
Kopsavilkums vai pārdomām.....	534
Tas, kas mūs nesalauž, padara mūs stiprākus.	
Vai tāpēc jāaizmirst "lauzēji"?	535
Juridiskā kultūra Latvijā: vēsturiskās saknes un mūsdienu iezīmes	539
Ievads	539
Nacionālā identitāte un juridiskā kultūra.....	540
Būtiskākie pētījumi par Latvijas juridisko kultūru	544
Iezīmes, kas raksturo mūsdienu latviešu juridisko kultūru.....	548
Kopsavilkums.....	552
Latvijas valsts ideja: kāpēc mums būt lepnēm?	554

Par grāmatu

Prof. Ph. D. **Ineta Ziemele**

Latvijas Republikas Satversmes tiesas priekšsēdētāja

Latvijas universitātes profesore Sanita Osipova mūsdienu Latvijas tiesību zinātnē pārstāv tiesību vēstures nozari. Tiesību vēsture ir viens no pamatiem kvalitatīvai jurisprudenci. No tā, cik spēcīga ir tiesību vēstures tradīcija juridiskajā izglītībā, ir atkarīga kopējā tiesību zinātnes un prakses kvalitāte. Professore Osipova ir pārņēmusi profesora Romāna Apsīša, profesores Līnas Birziņas un citu Latvijas universitātes Juridiskās fakultātes Tiesību teorijas un vēstures katedras mācībspēku iemīto ceļu, jo Latvijā vienmēr cieņā ir bijusi tiesību vēstures zinātne. Iespējams, ka to var izskaidrot ar Latvijas vēstures raibo mantojumu. Iespējams arī, ka mēs kā neliela tauta neapzināti esam sapratuši, ka tieši nelielām tautām vēstures godā turēšana ir vēl viena sevis saglabāšanas un pašvērtības veidošanas nepieciešamība. Savukārt kā tautai, kas lēmusi par labu demokrātiskam, tiesiskam sevis pārvaldīšanas modelim un kurai nācies sūri cīnīties par savu brīvu pārvaldību, juridiskās izglītības un tiesību zinātnes kvalitātei, ko citstarp nosaka tiesību vēstures zināšanas, ir viena no centrālām lomām valsts attīstībā.

Ikvienai tautai tās vēsture ir viens no tautas spēka avotiem. Tā nosaka to, kas mēs esam šodien, un ietekmē to, kas būsīm rīt. Tieši šī iemesla dēļ viena no brīvas tautas apspiešanas metodēm ir tās vēsturiskā naratīva grozīšana un patieso vēstures faktu slēpšana. Latvijas tauta reāli ir saskārusies ar šādu tās vēstures sagrozīšanas mēģinājumu, un ar tā sekām mēs cīnāmies vēl šodien. Tādēļ, lai tauta atgūtu savu patieso spēku un pašvērtību, tai jāzina tās patiesā vēsture.

Demokrātiskā, tiesiskā valstī, kādu sev izvēlējas Latvijas tauta vairāk nekā pirms simts gadiem, izpratnei par tiesiskumu un tautai piemītošai tiesiskuma kultūrai ir imperatīva nozīme. Konkrētā laika tiesiskuma kultūras stiprās un vājās puses ir vēsturiski determinētas. Cilvēku tiesisko attiecību modeļiem ir saknes laikā un telpā. Citiem vārdiem sakot, tas, kas šobrīd ir tiesību normā ietverta tiesiskā attiecība, ir radies konkrētās sabiedrības vēsturiskās attīstības gaitā cilvēku attiecību mijiedarbības rezultātā. Tādēļ

tiesību vēsture vienmēr būs viena no centrālajām tiesību nozarēm tiesiskā valstī. Lai spētu saprast šodienas dažādo tiesisko attiecību modeļus, kā arī to regulējumu, ir jāzina to rašanās un attīstības vēsture. Ir jāprot skatīt tiesību institūtus un konceptus plašākā valsts un tautas attīstības kontekstā. Katram konceptam, kas veido to, kā tauta sevi uztver, skaidro, komunicē konkrētā laikā un telpā, ir savs vēsturiskais naratīvs. Latvijas tautas vēsturē tādām idejām un konceptiem kā "nācija", "brīvība", "valsts", "valsts valoda", "tiesiskums", "ģimene" ir savs vēsturiskais naratīvs.

Profesore Osipova nodod plašākai auditorijai vienkopus secīgi apkopotus pētījumus, kas priekšlasījumu un uzrunu formā tapuši aptuveni pēdējo desmit gadu laikā, kā referāti nolasīti daudzās starptautiskās konferencēs. Pirmo reizi modernajā Latvijas tiesību zinātnē iznāk zinātnisku rakstu krājums, kurā vienkopus pieejama viena zinātnieka analīze par Latvijas valstiskuma pamatos esošajām vērtībām, tās skatot tiesību vēstures ietvarā un atbilstoši tiesību vēsturē noteiktām metodēm. Lasītājam šajā grāmatā tiek piedāvāts rakstu apkopojums par Latvijas sabiedrību organizējošiem konceptiem to vēsturiskā naratīvā. Tādējādi krājuma pirmā nodaļa ir veltīta nācijas tēmai. Tā tiek skatīta vairākās plašākās un šaurākās dimensijās. Vispirms autore piedāvā sarunu par nacionālās identitātes, konstitucionālās identitātes un tiesiskās kultūras kopsakarībām Latvijā. Būtiski, ka profesore Osipova uzdod neērtus jautājumus, piemēram, par ik pa brīdim uzvirtojošu prasību pēc vadonisma Latvijas kultūrā. Interesanti, ka nācijas tēmā profesore Osipova iekļauj arī sievietes un ģimenes tēmu. Tam noteikti var piekrist, un būtu jāatzīmē, ka Latvijas vēstures naratīvā sievietes un ģimenes loma nav līdz galam izpētīta. Visbeidzot šajā nodaļā ir iekļauti arī pētījumi par personībām. Personību loma nācijas attīstībā un nācijai būtisku lēmumu pieņemšanā ir neapšaubāma. Vēsturei kopumā un tostarp tiesību vēsturei ir svarīgi iepazīt un izprast personības, kas ir veltījušas savu laiku, lai radītu vai ietekmētu tautas domu. Tādēļ ir būtiski, ka grāmatā autore ir lēmusi iekļaut arī savus pētījumus par vairākām Latvijas tiesiskajā telpā būtiskām personībām. Pirmā nodaļa ļoti spilgti parāda zināmu Latvijas paradoksu. No vienas puses, prasība pēc vadoņa turpina mājot Latvijas tautā, bet, no otras puses, vietā ir jautājums, cik daudz mēs zinām par tautai nozīmīgām personībām un kā mēs tās spējam novērtēt. Galu galā tas ir stāsts par tautas attīstību un kļūšanu par valstsnāciju.

Otrā nodaļa veltīta profesores Osipovas vēl vienai ļoti iecienītai tēmai, proti, valsts valodai, kas ir viena no būtiskām Latvijas konstitucionālās identitātes vērtībām. Lasītājam tiek atgādināts, ka nacionālā jurisprudences valsts valodā ir vēl viena svarīga vērtība tautas un valsts attīstībā.

Savukārt trešā nodaļa apkopo vairākas profesores Osipovas publikācijas par to, kas ir tiesiskums un tiesiska valsts un kādās konceptuālās kategorijās par to ir jārūnā. Īpaši būtu jāuzsver tēze, ka tiesisku sabiedrību var izveidot patiesi brīvs cilvēks un brīva sabiedrība, kā arī profesores Osipovas jautājums – cik patiesībā iekšēji brīvs ir Latvijas iedzīvotājs.

Tomēr mūsdienu tehnoloģiju laikmetā, kas būtiski ietekmē cilvēka uzvedību un spēj pat mainīt sabiedrības vērtību paradigmas, šķiet, ka visu nosaka tūlītējs risinājums un momentāna pieeja atbildēm uz uzdotajiem jautājumiem, un ka tiesību vēsturei, tiesību filozofijai vai citiem tā dēvētajiem klasiskajiem jeb akadēmiskajiem mācību priekšmetiem vairs nav nozīmes. Tā tas nedrīkst būt! Straujais laikmets un tirgus pieprasījums pēc ātriem risinājumiem un atbildēm nedrīkst radīt mānīgu priekšstatu, ka sniegtajām atbildēm nav vēstures, ka tās nebūtu radušās konkrētā kontekstā, savienojoties kopā virknei kopsakarību. Proti, cilvēce 21. gadsimtā nedrīkst pazaudēt zināšanas par to, kā tā ir nonākusi līdz šim laikmetam.

Profesore Osipova grāmatas noslēguma nodaļā uzrunā rītdienu. Viņa pamatoti atgādina, ka informācijas sabiedrība turpina savas jaunās iespējas konceptualizēt ar to konceptu palīdzību, kurus cilvēce radījusi tās vēsturiskajā attīstībā. Ir iemesli, kāpēc gadsimtu gaitā cilvēka cieņa, brīvība, privātums un vienlīdzība kļuva par mūsdienu sabiedrības pamatvērtībām. Lai arī šīs vērtības tiek izaicinātas un, iespējams, apdraudētas informācijas sabiedrībā, tomēr cilvēka dabai tās ir nepieciešamas un būtu jā saglabā, tostarp arī ar visiem juridiskiem līdzekļiem. To uzskatāmi parāda un pamato arī tiesību vēsture. Savukārt konkrētās valsts tiesību vēsturei ir jāņem vērā konteksts, kurā tā identificē šīs vērtības un reflektē par minētajām vērtībām un izmaiņām tajās. Šeit vietā ir citēt profesores Osipovas Latvijas vēsturē balstītās pārdomas, kas ietvertas arī šajā krājumā, par to, cik patiesi brīva šodien ir Latvijas sabiedrība: "(..) līdz izpratnei par personas brīvību cilvēka cieņas un pamattiesību diskursā vēl mērojams tāls ceļš. Kamēr valsts struktūras uzskatīs, ka viņas labāk par pašu personu zinās, kas tai vajadzīgs, ka valsts mērķis ir cilvēku pārtaisīt, manuprāt, par personas brīvību kā pašnoteikšanos, kas atbilst cilvēka cieņai, runāt ir pārāgi". Tādējādi sabiedrība, kura līdz galam savu pašvērtību vēl nav atguvusi, jau ir konfrontēta ar jauniem izaicinājumiem, kas spēj nemanāmi ietekmēt to, cik brīvs ir cilvēks savās domās un pārliecībā. Neapšaubāmi nopietna viela pārdomām.

Ja juridiskajai literatūrai pieskaitāma grāmata rosina iepriekš izteiktās pārdomas, tas apliecina, ka tiesību zinātne un konkrēti šīs profesores Osipovas rakstu krājums veic savu uzdevumu, proti, atgādina par mums it kā

pašsaprotamo ideju rašanās sāpēm un to pastāvēšanas trauslumu. Tieši tā ir tiesību zinātnieka atbildība. Latvijā šobrīd un īpaši jurisprudencē ir nepieciešama aktīva zinātniskā diskusija. Profesores Osipovas rakstu krājums ir piemērs šādas diskusijas rosināšanai un ir būtisks pienesums nacionālajai tiesību zinātnei. Taču vienlaikus šī grāmata noteikti uzrunās pilsoniski ieinteresētu lasītāju arī citās sabiedrības dzīves jomās, tādējādi parādot tiesību zinātnieka svarīgo lomu demokrātiskā, tiesiskā sabiedrībā.

Prof. Dr. hist. **Guntis Zemītis**
LZA īstēnais loceklis
Latvijas Universitātes
Latvijas vēstures institūta vadošais pētnieks

Profesore, Latvijas Republikas Satversmes tiesas tiesnese, Satversmes tiesas priekšsēdētājas vietniece *Dr. iur.* Sanita Osipova vienā krājumā apkopojusi savus pēdējo gadu laikā tapušos rakstus, referātus un runas. Lai arī krājumu veido atsevišķi raksti, to saturs ir vienojošs un precīzi atbilst grāmatas nosaukumam "Nācija, valoda, tiesiska valsts: ceļā uz rītdienu".

Raksti tapuši, meklējot atbildes uz jautājumiem, ar kuriem saskārusies Satversmes tiesa vai arī tos vienkārši izvirzījusi mūsdienu sabiedrība, kuru dēvē par "informācijas sabiedrību". Informācijas sabiedrība un rietumu atvērtā demokrātija nāk ar jauniem, nebijušiem izaicinājumiem, kas skar visas dzīves jomas, to vidū arī tiesības. Rodas bažas, vai atvērtā demokrātija nenovedīs pie nacionālās valsts un nācijas izzušanas. Īpaši sāpīgi to izjūt mazās valstis, bet jo sevišķi tās, kuras savu brīvību ieguvušas, vai Latvijas gadījumā – atguvušas, pēc ilgiem nebrīves gadiem. Atbildes uz šiem jautājumiem nav atrodamas tikai spēkā esošajos likumos – tās meklējamas, izmantojot dažādu zinātņu atziņas, jo tāpat kā starp valstīm arī starp zinātnēm mūsdienu demokrātiskajā pasaulē robežas ir nosacītas. Paradoksāli, bet tieši tagad, laikā, kad viss strauji mainās, un tas, kas vakar bija pareizs un moderns, var izrādīties aplams un novecojis, ir svarīgi nepazaudēt būtību, tās vērtības un atziņas, kuras jau atklātas. Kādā no saviem rakstiem Sanita Osipova citē Romas vēsturnieku Ulpiānu: "Tam, kurš studē tiesības, vispirms ir jāuzzina, no kurienes cēlies vārds "tiesības"". Neizprotot katras tiesību normas vēsturisko izcelsmi un attīstību, nav iespējams to pilnvērtīgi novērtēt. Tas attiecas arī uz tādiem jēdzieniem kā "tiesiska valsts" un "tiesiskums". Sanita Osipova atbildes uz mūsdienu jautājumiem meklē, iedziļinoties vēsturē, īpaši jau tiesību vēsturē, un šeit viņas zināšanas ir patiesi dziļas – sākot ar Seno Austrumu civilizāciju un antīkās pasaules tiesību pieminekļiem un beidzot ar mūsdienu demokrātisko valstu tiesību aktiem.

Tiesību dabu nav iespējams izprast un izskaidrot atrauti no sabiedrības attīstības likumsakarībām. Jau Senajā Grieķijā filozofiskā doma ietekmēja likumu jaunradi. Dāņu sociālpsihologs Ģerts Hofštēde (*Gerard Hendrik (Geert) Hofstede*) kultūru raksturoja kā tā dēvēto sīpolveida modeli, kura kodolu veido vērtības. Tieši no tām atkarīga katra nākamā kārtā, kas klājas virs kodola, to vidū tiesības. Sanita Osipova skaidri parāda tiesību saistību ar tām vērtībām, kuras sabiedrība ir izvēlējusies. Šīs vērtības nav uzspiestas, vismaz ne šajā vēstures posmā, kad, kā to atgādina autore: "...šobrīd valsts varas struktūru nav veidojis ne Dievs, ne okupanti, bet mēs paši". Līdz ar to sabiedrība pati var noteikt, kādas vērtības tai ir svarīgas un kuras tā vēlas aizsargāt. Katrai sabiedrībai tās ir savas, bet, kā atgādina Sanita Osipova: "Mūsdienās jebkurai valstij, lai tā baudītu citu valstu cieņu un līdztiesīgi iekļautos starptautiskajās attiecībās, tiek izvirzīti vairāki kritēriji. Tai noteikti ir jābūt demokrātiskai un tiesiskai valstij". Demokrātija nav šķērslis, lai nācija aizsargātu vērtības, kas to atšķir no citām. Tieši tādēļ autore lielu uzmanību veltī tādām jēdzieniem kā "identitāte".

Laikā, kad robežas zaudē savu nozīmi un cilvēki ir savstarpēji saistīti kā vēl nekad, notiek arī pretēji procesi – indivīda loma nevis mazinās, bet tieši pretēji – pieaug. Jaunās tehnoloģijas paver nebijušas iespējas, bet vienlaikus palielina arī indivīda atbildību. Lai novērtētu indivīda lomu mūsdienu pasaulē, Sanita Osipova izmanto sociālo zinātņu atziņas – 20. gadsimta 30.-tajos gados Ērika Ēriksona (*Erik Homburger Erikson*) radīto identitātes konceptu. Autore uzsver, ka identitātes būtība ir piederības sajūta. Tas attiecas arī uz nacionālo identitāti. Identitāte nav kaut kas tāds, ko pārmanto piedzimstot. Identitāte veidojās dzīves laikā, un tā var būt mainīga. Nav grūti pārcelties uz citu valsti un, iegūstot jaunās valsts pilsonību, iekļauties jaunā nacionālā kolektīvā. Līdz ar to rodas jautājums – kāds īsti ir identitātes saturs? Rezultātā mēs nonākam pie jautājuma par konstitucionālo identitāti – tām specifiskajām vērtībām, kuras raksturo katru atsevišķu nāciju un ir sargājamās. Latvijā tā ir latviešu valoda, latviešu un līvu tautas radītās ētiskās normas, kurās savijies gan specifiski latviskais, gan eiropēiskais.

Kopš 13. gadsimta Latvijas teritorija ir iekļāvusies rietumu kultūras un arī tiesiskās domas telpā, un tikai piecdesmit gadus Latvija, kā to tēlaini raksturojusi vēsturniece Daina Bleiere, bija "Eiropa ārpus Eiropas". Sanita Osipova atgādina, ka laikā, kad Latvija pati varēja lemt savu likteni, tā daudzās jomās bija piemērs tā dēvētajam "vecajām demokrātijām". 20. gadsimta pirmajā ceturksnī, kad daudzās Eiropas valstīs vēl tikai diskutēja par sieviešu tiesībām, Latvijas Satversmes sapulcē par valsts konstitucionālo

pamatu lēma arī sievietes – starp tām tādas personības kā Aspazija un Klāra Kalniņa. Sanita Osipova ar cieņu novērtē cilvēkus, kuri dzīvoja padomju okupācijas periodā, jo, citējot autori: "Ja šī tautas daļa nebūtu palikusi uz vietas, vairojusies un turējusies pie savas latvietības, tad 20. gs. beigās nebūtu "kas" atjauno un "ko" atjaunot", tajā pašā laikā atgādinot, ka sabiedrībai ir tiesības zināt savu pagātņi un to atbilstoši novērtēt.

Padomju režīmā pavadītie gadi ir atstājuši pēdas – daudzi būtiski tiesību jautājumi rietumos tika izdiskutēti laikā, kad atradāmies aiz "dzelzs priekškara". Mums tos nākas pieņemt jau gatavā veidā, un tie ne vienmēr tiek izprasti. Okupācijas gados ir gājusi mazumā rietumu kristīgajai civilizācijai raksturīgā apziņa, ka cilvēks pats spēj būt noteicējs pār savu dzīvi un lemt savu likteni. Sanita Osipova to atgādina.

Autores piedāvātajā rakstu krājumā lasītājs atradīs patiesi gudras un, galvenais, pierādījumos pamatotas domas, kas adresētas visiem tiem, kuriem nav vienaldzīgs Latvijas valsts un latviešu nācijas liktenis.

Ievadvārdi

Zinātne nav ne pašpietiekama, ne pašmērķīga. Katrs pētījums "ieguļas" sabiedrības kopējās kultūras rakstā, to papildinot un bagātinot. Vienalga, vai ar šo pētījumu iepazīstas daži izredzētie speciālisti, vai arī plašas tautas masas, tas ietekmē sabiedrības tālāko ceļu. Vienīgais jautājums, cik lielā mērā. Vai nu pētījums, iegūstot plašu atpazīstamību tautas masās, maina cilvēku domāšanu (viedokli par HIV pozitīvām personām vai dzimumu lomām ģimenē) un ikdienas paradumus (dzīvosim zaļāk vai būsīm iecietīgi), vai, pielietots šaurā speciālistu lokā, piedāvā risinājumu problēmai, kas pirmšķietami skar vien dažus (tiek izveidota jauna salciētīgu vīnogu šķirne vai atklāta jauna nots vaļu dziesmās), zinātne vienmēr kalpo tautai un maina tautu.

Tas notiek pat tad, ja pats zinātnieks ir intraverts cilvēks, kurš nealkst ne slavas, ne popularitātes. Ja pētnieks strādā nevis tikai savam priekam, bet zinātnē, par to saņemot atalgojumu, viņa pienākums ir publicēt savu pētījumu rezultātus, t.i., dalīties sava darba augļos. Ikviens zinātnieks bauda akadēmisko jeb zinātniskās jaunrades brīvību. Tā ir izaugusi no apziņas brīvības, vārda brīvības un personas privātautonomijas un tomēr tiek speciāli izdalīta, jo izvirza īpaši augstas prasības, lai to pasargātu pret valsts prettiesisku iejaukšanos! Pie zinātnieka brīvības pieder tiesības un pienākums publicēt savu pētījumu rezultātus, taču cik bieži, kādā apjomā, formā un valodā tos publicēt, pieder pie zinātnieka pašnoteikšanās tiesībām.

Šajā krājumā nolēmu apkopot pēdējo piecpadsmit gadu pētījumu rezultātus, kas iepriekš dienas gaismu bija ieraudzījuši dažādās formās: kā raksti, kas publicēti latviešu valodā un svešvalodās, kā pārdomas, kas paustas runās, publiski uzstājoties. Tie bija izklīduši pa visu pasauli, dažādos žurnālos, rakstu krājumos, interneta resursos, *YouTube* videosīžetos vai saglabāti vien klausītāju atmiņās. Atskatoties uz padarīto, skaidri iezīmējās virziens, kurā biju strādājusi. Lielākā daļa šo pētījumu bija veltīti Latvijai un latviešiem. Tātad tie ir pētījumi par to, kā mēs kā nācija esam veidojušies, cēlušī savu valsti un tiesības.

Krājumu veido četri tematiskie bloki:

1. Pētījumi par nāciju, kuros tiek aplūkota nacionālā un konstitucionālā identitāte, attiecības sabiedrībā starp dzimumiem un to juridiskā regulēšana, kā arī personību loma nācijas dzīvē konkrētos vēsturiskos apstākļos. Šajā

nodaļā, manuprāt, svarīgi ir izsekot latviešu nacionālās apziņas veidošanās procesam, apzinoties tās nozīmi gan indivīda, gan nācijas dzīvē. Tāpat pētījumi parāda ārēju ietekmi, akulturāciju, kas atstājusi pēdas mūsu kolektīvajā apziņā. Daļa citu kultūru vērtību, uzvedības modeļu un to elementu tika uzspiesti mūsu senčiem ar varu (kristietība, krievu valoda, marksistisks pasaules uzskats utt.), citus mēs pārņemām nemanot, kopdzīves laikā (lībiešu vārdi latviešu valodā, baltvāciešu un krievu ēdieni mūsu ēdienkartē u.c.).

2. Pētījumi veltīti latviešu valodai. Latviešu cilvēki ir gadsimtiem ilgi cīnījušies par savu valodu, to kopjot, legalizējot, padarot par valsts valodu, kurā sabiedrība var pilnvērtīgi komunicēt visās dzīves jomās. Lai cik skumji tas nebūtu, gadsimtu pēc Latvijas Republikas dibināšanas, pat pēc tam, kad latviešu valoda ir nostiprināta Satversmē, tā joprojām tiek apdraudēta, tostarp no valsts piekoptās politikas zinātnē. Šo apdraudējumu rada valsts prasības zinātniekiem savus pētījumus publicēt vispirms indeksētās datubāzēs, kas nozīmē, ka valsts paģēr pētījumus publicēt angļu valodā. Zinātniskas monogrāfijas latviešu valodā valstij ir vienlīdzvērtīgas ar īsiem rakstiem angļiski, bet mācību grāmatas latviešu valodā vispār netiek uzskatītas par zinātnieka cienīgu publikācijas veidu. Tas ir apdraudējums zinātnei latviešu valodā, jo zinātnieki nav motivēti publicēties latviski. Ja nebūs zinātnes latviešu valodā, tad pēc laika būs tēmas, par kurām skolā nevarēs pastāstīt latviešu valodā, jo par zinātnes jaunākajiem sasniegumiem nebūs avotu latviešu valodā. Tātad nebūs arī dzīvas, zinātnieku lietotas terminoloģijas. Latvijas Universitāte tika dibināta: *Scientiae et patria!* – Zinātnei un tēvzemei! Būsim modri, kopsim un sargāsim savu valodu!

3. Lai arī cik tas nebūtu dīvaini, latviešu valodā joprojām nav pieejams plašs literatūras klāsts par tiesisku valsti. Tāpēc šī pētījumu daļa sākas ar tiesiskas valsts jēdzienu un vērtībām, kuras liktas tās pamatos: cilvēka cieņa, brīvība un taisnīgums. Apzinot, ka neesmu aptvērusi visu tiesiskā valstī būtisko vērtību klāstu, jo, piemēram, vienlīdzība noteikti ir ne mazāk svarīga. Taču šobrīd apkopāju padarīto un iezīmēju nākamos pētījumu virzienus... Turklāt šajā daļā ir iekļauta vesela virkne rakstu un runu, kas veltītas Latvijas tiesu sistēmas ģenēzei un evolūcijai. Tie ir pētījumi par tiesu neatkarību un tiesnešu ētiku. Tāpat esmu iekļāvusi dažas no publikācijām par Latvijas notariāta vēsturi, kuru esmu pētījusi pēdējos 20 gadus.

4. Pēdējos gados pētījumos, analizējot modernus konceptus: bioētika, informācijas sabiedrība, kibertelpa, multikulturāla sabiedrība u.c., esmu apjautusi tās fundamentālās izmaiņas, kuras notiek gan mūsu sabiedrībā kopumā, gan atsevišķu indivīdu dzīvē. Pamattiesības, ko Eiropas Savienībā

valstis garantē saviem iedzīvotājiem, sniedz personai aizvien jaunas iespējas realizēt savas brīvības. Šīs iespējas daudzkārt pavairo jaunās tehnoloģijas, kas kļuvušas pieejamas gandrīz ikvienam no mums. Tas sekmē neatgriezeniskas izmaiņas sabiedrības struktūrās un attiecību modeļos tajā. Viss, kas notiek ar cilvēku sabiedrībā, agri vai vēl nonāk valsts dienaskārtībā. Lai cik sirreāli harmoniskas sākumā neveidotos attiecības, tajās agri vai vēl ienāk ikdiena un konflikti, to vidū tādi, kurus iesaistītās puses nevar atrisināt pašas. Tad ir darbs likumdevējam un valsts iestādēm, lai atjaunotu taisnīgumu. Tāpēc pēdējo grāmatas daļu nosaucu "Šodien veidojam rītdienu", lai uzsvērtu, ka jau šobrīd skaidri iezīmējas, kādi mēs būsīm rīt un uz kuriem cinišiem gāzīsim vezumus.

Apkopojot varu secināt, ka pēdējo 100 gadu laikā mūsu nācija ir paveikusi milzīgu darbu, lai dzīvotu savā valstī labāk un tiesiskāk. Aicinu ikvienu lasītāju domāt par savām saknēm, savu vietu nācijā, vārda spēku un nozīmi, lai kopīgā darbā veidotu Latviju par spēcīgu, vērtībās balstītu, tiesisku valsti, kurā mums visiem patiktu dzīvot!

Prof. Dr. iur. **Sanita Osipova**